मातृभक्त: चाणक्य:

(लृट् प्रयोग:)

(शिशु-चाणक्यस्य मात्रा सह सम्भाषणम्)

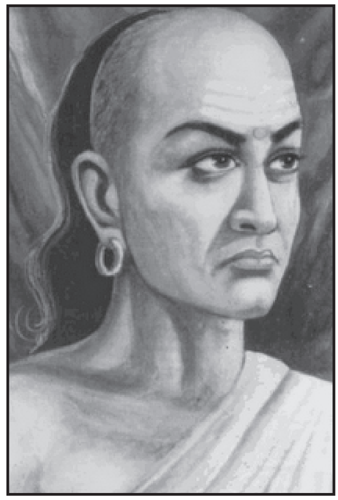

चाणक्य: - मात: ! त्वं क्रन्दसि ?

माता - आं पुत्र ! तव सौभाग्यं दृष्ट्वा क्रन्दामि ।

चाणक्य: - कीदृशं सौभाग्यम् ?

माता - तव हस्तेन मगधस्य निर्माणं **भविष्यति ।**

चाणक्य: - किन्तु मात: ! अहं किं **करिष्यामि ?**

माता - पुत्र ! त्वं मगधस्य प्रधानामात्य: **भविष्यसि ।**

चाणक्य: - मात: ! त्वम् एतत् कथं ज्ञातवती ?

माता - (दर्पणं प्रदर्श्य) पश्य पुत्र ! तव सम्मुखदन्ते सौभाग्यस्य चिह्नम् अस्ति ।

चाणक्य: - किन्तु मात: ! एष: तु आनन्दस्य विषय: । त्वं किमर्थं क्रन्दसि ?

माता - अरे ! समाजे एवं दृश्यते । यदा जना: ज्येष्ठा: श्रेष्ठा: च भवन्ति, तदा निजलोकान् न पृच्छन्ति । विस्मरन्ति एव । तथैव त्वं मां **विस्मरिष्यसि ।** एषा हि मम दुश्चिन्ता । (इति कथयित्वा दु:खं प्रकटितवती)

चाणक्य: - 'एवं वा ?' इति कथयन् बाल: चाणक्य: प्रस्तरेण दन्तम् उत्पाटितवान् । क्षणेन एव मातु: दु:खं दूरीकृतवान् । एतत् दृष्ट्वा माता आश्चर्यान्विता अभवत् । तस्या: नेत्राभ्यां लोतकबिन्दव: निर्गता: ।

माता - ''पुत्र ! तव हस्तेन मातृभूमे: मङ्गलं **भविष्यति ।** देशस्य इतिहासे तव नाम **स्थास्यति** । लोका: त्वां सर्वदा **स्मरिष्यन्ति** । एतद् मम आशीर्वचनम्।

कालान्तरे एष: चाणक्य: कौटिल्यरूपेण ख्यात: अभवत् । स: राजनीति - शास्त्राणि अर्थशास्त्राणि च संस्कृतेन रचितवान्, नन्दवंशस्य विलोपं च कृतवान् । चन्द्रगुप्तस्य हस्ते शासनभारम् अर्पितवान् । स: रामायणस्य वाक्यम् उद्घोषितवान् -

''जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी ।।''

सौभाग्यम्, प्रधानामात्य:, कथयन्, दन्तम्, क्षणेन, गरीयसी

टिप्पणी

शब्दार्थः -

सौभाग्यम् - उत्तमभाग्यम् - (ଉତ୍ତମଭାଗ୍ୟ), ज्ञातवती - अवगतवती (ଜାଣିଲା), विस्मरिष्यसि - विस्मरणं करिष्यसि (ଭୁଲିଯିବୁ), उत्पाटितवान्- उत्पाटनं कृतवान् - (ଉପାଡ଼ିଦେଲେ), रचितवान् - लिखितवान् (ଲେଖିଲେ) ।

अभ्यास :

१. **उच्चैः पठत, लिखत ।**

लृट्लकारः (भविष्यत्कालः)

उदाहरणम्-		**प्रथमपुरुषः**	**मध्यमपुरुषः**	**उत्तमपुरुषः**
एकवचनम्	**(पठ्) -**	**सः/सा/बालकः/बालिका पठिष्यति**	**त्वं पठिष्यसि**	**अहं पठिष्यामि**
शून्यस्थानं पूरयत				
	(हस्) -	....	....	....
	(गम्) -	....	....	....
	(भ्रम्) -	....	....	....
	(खेल्) -	....	....	....
	(कृ) -	....	....	....
द्विवचनम्		**- तौ/ते/बालकौ/बालिके पठिष्यतः**	**युवां पठिष्यथः**	**आवां पठिष्यावः**
शून्यस्थानं पूरयत				
	(हस्) -	....	....	....
	(गम्) -	....	....	....
	(भ्रम्) -	....	....	....
	(खेल्) -	....	....	....
	(कृ) -	....	....	....

बहुवचनम्	**- ते/ताः/बालकाः/बालिकाः पठिष्यन्ति**	**यूयं पठिष्यथ**	**वयं पठिष्यामः**

शून्यस्थानं पूरयत

(हस्) -	....	....	....
(गम्) -	....	....	....
(भ्रम्) -	....	....	....
(खेल्) -	....	....	....
(कृ) -	....	....	....

दृश्-धातुः

शून्यस्थानं पूरयत

	प्रथमपुरुषः	**मध्यमपुरुषः**	**उत्तमपुरुषः**
एकवचनम् -	बालकः द्रक्ष्यति	त्वं	अहं द्रक्ष्यामि
द्विवचनम् -	बालकौ	युवां द्रक्ष्यथः	आवां ....
बहुवचनम् -	बालकाः द्रक्ष्यन्ति	यूयं	वयं द्रक्ष्यामः

कृ-धातु

	प्रथमपुरुषः	**मध्यमपुरुषः**	**उत्तमपुरुषः**
एकवचनम् -	करिष्यति	....	करिष्यामि
द्विवचनम् -	करिष्यतः	करिष्यथः	....
बहुवचनम् -	....	करिष्यथ	करिष्यामः

स्था-धातुः

	प्रथमपुरुषः	**मध्यमपुरुषः**	**उत्तमपुरुषः**
एकवचनम् -	स्थास्यति	....	स्थास्यामि
द्विवचनम् -	स्थास्यतः	स्थास्यथः	....
बहुवचनम् -	....	....	स्थास्यामः

नी-धातुः

	प्रथमपुरुषः	मध्यमपुरुषः	उत्तमपुरुषः
एकवचनम्-	नेष्यति	नेष्यसि	नेष्यामि
द्विवचनम्-	....	....	....
बहुवचनम्-	....	....	....

२. **उदाहरणानुसारं शून्यस्थानं पूरयत ।**

यथा : अहं ग्रामं गमिष्यामि । (गम्-लृट्)

(क) भिक्षुकः स्नानं ____________ । (कृ-लृट्)

(ख) माता भोजनं ____________ । (दा-लृट्)

(ग) बालकः क्रीडाप्रान्तरे ____________ । (खेल्-लृट्)

(घ) शिक्षकः कथां ____________ । (कथ्-लृट्)

३. **बन्धनीमध्यस्थ यथार्थपदैः शून्यस्थानानि पूरयत ।**

(क) विद्यालयेषु छात्राः ____________ । (पठिष्यति, पठिष्यतः, पठिष्यन्ति)

(ख) प्रधानमन्त्री दिल्ल्यां ____________ । (स्थास्यामि, स्थास्यसि, स्थास्यति)

(ग) वानराः अरण्ये ____________ । (खेलिष्यामि, खेलिष्यसि, खेलिष्यन्ति)

(घ) त्वं रन्धनं ____________ । (करिष्यसि, करिष्यामि, करिष्यति)

(ङ) लोकयाने सम्मर्दः ____________ । (भविष्यथ, भविष्यति, भविष्यन्ति)

४. **उचितेन पदेन शून्यस्थानं पूरयत ।**

(क) तव हस्तेन मगधस्य निर्माणं ____________ ।

(ख) किन्तु मातः ! अहं किं ____________ ?

(ग) त्वं मगधस्य प्रधानामात्यः ____________ ।

(घ) पुत्र ! तव हस्ते मातृभूमेः मङ्गलं ____________ ।

(ङ) लोका: त्वां सर्वदा ____________ ।

(च) देशस्य इतिहासे तव नाम ____________ ।

(छ) ____________ जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी ।

५. **मातृभाषया अनुवादं कुरुत ।**

(क) तव हस्तेन मगधस्य निर्माणं भविष्यति ।

(ख) मात: ! त्वम् एतत् कथं ज्ञातवती ?

(ग) तव सम्मुखदन्ते सौभाग्यस्य चिह्नम् अस्ति ।

(घ) त्वं किमर्थं क्रन्दसि ?

(ङ) तथैव त्वं मां विस्मरिष्यसि ।

(च) एषा एव मम दुश्चिन्ता ।

(छ) बाल: चाणक्य: दन्तम् उत्पाटितवान् ।

(ज) क्षणेन एव मातु: दु:खं दूरीकृतवान् ।

(झ) तस्या: नेत्राभ्यां लोतकबिन्दव: निर्गता: ।

(ञ) चाणक्य: कौटिल्यरूपेण ख्यात: अभवत् ।

६. **शुद्धशब्दं रचयत ।**

यथा - म ध ग स्य	-	मगधस्य
(क) क क्षु स्य भि	-	....
(ख) मा स प्त म्	-	....
(ग) र म्प रा प	-	....
(घ) क्य: ण चा	-	....
(ङ) हा से इ ति	-	....

●